

סוגיה יא: דיני כתיבת המגילה וקריאתה (2): לשון המגילה

רקע

סוגייתנו עוסקת בלשון המגילה האם היא חייבת להיות כתובה בלשון הקודש או שיוצאים ידי חובה אף בלשונות אחרות. להבנת הסוגיה יש להשוות בין דין מגילה לדין ספר תורה.

שים לב: המשנה המתירה לקרוא ללועזות בלעז מדברת על השפה, אבל אין מכאן ראייה שמותר לכתוב באותיות של לעז, ואולי חייבים לכתוב את המגילה באותיות אשוריות [= א, ב וכו'].

מקורות

- א. יח. "קראה על פה לא יצא וכו'... הכא נמי מצות קריאה ופרסומי ניסא"
 ח:ט. "מתני' אין בין ספרים... אלא בספר תורה ומשם מעשה דתלמי המלך"
 ב. רי"ף ד:ה. "אבל קורין אותה ללועזות בלעז... דהא איכא מצות קריאה ופרסומי ניסא"
 ר"ן ד"ה הקורא, גמ'
 רמב"ם הל' תפילין פ"א הי"ט
 הל' מגילה פ"ב הל' ג-ד
 ג. שו"ע סי' תרצ סע' ח-יא ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק כו, לב-לד, לז]

הסבר הסוגיה

"קראה תרגום בכל לשון לא יצא אבל קורין אותה ללועזות בלעז והלועז ששמע אשורית יצא".
 [משנה יז.]

הגמ' מקשה על סתירה בתוך המשנה, ברישא אומרת המשנה שקראה תרגום בכל לשון לא יצא, ובסיפא אומרת המשנה שקוראים אותה ללועזות בלעז. מפרשת הגמ', שהסיפא של המשנה "קורין אותה ללועזות בלעז" עוסקת בלועזות המבינים שפת לעז, הרישא של המשנה "קראה תרגום בכל לשון לא יצא" עוסקת באנשים שאינם מבינים לעז. השומע אשורית יוצא אפילו כשאינו מבינה.

נחלקו הראשונים האם לועז יוצא בלועזות אפילו כשמבין אשורית או רק כשאינו מבין אשורית. הרמב"ם [הל' מגילה פ"ב ה"ד] פוסק: "היתה כתובה תרגום או בלשון אחרת מלשונות הגוים לא יצא ידי חובתו בקריאתה אלא המכיר אותה לשון בלבד" – משמע שהמכיר אותה לשון יוצא אפילו כשהוא מבין גם אשורית. הרמב"ן [ד"ה הא דתנן, מובא בר"ן ד: ד"ה הקורא] חולק ולדעתו לועז יוצא ידי חובה בקריאה בלועזות רק כשאינו מבין אשורית.

כדי להבין את מחלוקת הראשונים יש לעיין בסוגיה בפרק ראשון [ט-י:ט]. המשנה [ט:] אומרת שספרי תורה נכתבים בכל לשון ותפילין ומזוזות נכתבים באשורית בלבד. רבן שמעון בן גמליאל חולק ולדעתו ספרי תורה נכתבים באשורית וביונית בלבד. הגמ' מקשה על משנה זו מברייתא האומרת שכתבי הקודש מטמאים את הידים רק כשהם כתובים בלשון הקודש ובאותיות אשוריות. מתרצת הגמ' שני תירוצים:

א. הברייתא עוסקת במגילת אסתר. ספרים נכתבים בכל לשון לחכמים, ובאשורית ויונית לרבן שמעון בן גמליאל, מגילת אסתר נכתבת בלשון הקודש ובכתב אשורי בלבד כיוון שנאמר בה "ואל היהודים ככתבם וכלשונם".

ב. רב אשי: המשנה עוסקת בספר תורה, והברייתא נשנתה על ידי רבי יהודה אליבא דרבן שמעון בן גמליאל, והיא עוסקת בנביאים וכתובים. היתר כתיבה ביונית נאמר לגבי תורה, ונביאים וכתובים נכתבים באשורית בלבד. חכמים חולקים ומתירים לכתוב את כל התנ"ך בכל לשון.

התירוצ הראשון של הגמ' קשה מאוד, שהרי מפורש במשנתנו שניתן לכתוב את המגילה בלועזית ולקרוא אותה ללועזים, וכיצד אומרת הגמ' שמגילת אסתר נכתבת באשורית בלבד?

נראה לתרץ שהברייתא בפרק ראשון עוסקת בדין כתבי הקודש שמטמאים את הידים, וסוגייתנו עוסקת במצות קריאת מגילה, ויש חילוק בין שני הדינים הללו. מגילת אסתר מוגדרת כחפצא של כתבי הקודש רק שהיא כתובה באשורית, אבל גם כשאינה חפצא של כתבי הקודש, ניתן לקרוא בה ולצאת ידי חובת מקרא מגילה.

חילוק זה מבוסס על ההבנה שמגילת אסתר נקראת גם "ספר" [ומאמר אסתר קים דברי הפריים האלה ונכתב בספר] וגם "אגרת" [לקים את אגרת הפורים הזאת השנית]. הגדרת המגילה כ"ספר" בעל קדושת כתבי הקודש, מותנת בכתיבתה באשורית, אבל גם כשהיא "אגרת" הכתובה בלועזית, ניתן לצאת בה ידי חובה.

על פי סוגיה זו ניתן להבין את מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן, האם לועז שמבין אשורית יוצא בקריאה בלועזית, באחת משתי דרכים:

א. הרמב"ן סובר שלכתחילה צריכים לקרוא ב"ספר", וחכמים הקלו על לועז שאינו מבין אשורית, שהוא יכול לצאת גם ב"אגרת" הכתובה בכל לשון. כשהלועז מבין אשורית, אין לו קולא זו והוא חייב לקיים את המצוה כהלכתה. הרמב"ם סובר שקריאה ב"אגרת" אינה קולא, וכל לועז יכול לצאת בה ידי חובה.

ב. הרמב"ן מאמץ את התירוצ הראשון של הגמ' בפרק ראשון, ולדעתו מגילה הכתובה בלועזית אינה מוגדרת כ"ספר" ואינה מטמאת את הידים. הרמב"ם חולק ופוסק כרב אשי, ולדעתו מגילה הכתובה בלועזית מוגדרת כ"ספר" ומטמאת את הידים [מהל' שאר אבות הטומאות (פ"ט ה"ז) לא משמע כך].

כיוון שאנו פוסקים הלכה כרבן שמעון בן גמליאל, שניתן לכתוב ספרים באשורית או ביונית בלבד [גמ' ט:; רמב"ם הל' תפילין פ"א הי"ט], חייבים לומר, כדי לקבל דרך זו, שהוא מודה במגילה שניתן לכותבה בכל לשון. הדין המיוחד בקריאת מגילה נלמד מ"ועם ועם כלשוננו". אולי ניתן לומר שנפקא מינה בין שתי הדרכים הללו, האם צריך לכתוב את המגילה באותיות אשוריות, לפי ההבנה שמגילה בלעז אינה "ספר" אלא "אגרת" נראה שאין צריך לכותבה באותיות אשוריות, לפי ההבנה שמגילה בלעז מוגדרת כ"ספר" ניתן להבין שרק דבר הכתוב באותיות אשוריות מוגדר כספר [הגמ' בדף ט. סברה כך בהוה אמינא אף לשיטת רבנן, הוה אמינא זו לא נדחתה. עיין משנה ברורה (סקל"ב), שער הציון (אות לא) וביאור הלכה (ד"ה באיזה) המביאים מחלוקת ראשונים ופוסקים בדין זה].

לפי הדרך הראשונה אנו מבינים היטב, מדוע הקורא באשורית יוצא ידי חובתו אף כשאינו מבין אשורית, והקורא בלעז יוצא ידי חובה רק כשהוא מבין שפה זו. הקורא ב"ספר" מקיים מצות קריאה, וכל המקיים מצות קריאה יוצא ידי חובתו אף כשאינו מבין מה הוא קורא, הקורא ב"אגרת" אינו מקיים מצות קריאה, וכדי לצאת ידי חובתו הוא צריך להבין ולקיים פרסום הנס.

הרי"ף [ד: באלפס] פוסק את הברייתא שניתן לקרוא את המגילה גפטיט לגפטים, עברית לעבריים ויונית ליונים. בעל המאור [ה. באלפס] משיג, שהלכה כרבן שמעון בן גמליאל, וניתן לקרוא ביונית אף למי שאינו מבינה [כך פוסק גם הרמב"ם (הל' מגילה פ"ב ה"ג)]. הרמב"ן [במלחמות שם] מפרש שרבי יוחנן פוסק הלכה כרבן שמעון בן גמליאל, והוא סובר שהלכה כסתם במשנה, ובמשנה לא נאמר ש"לעז ששמע יונית יצא", על כרחנו שאף רבן שמעון בן גמליאל מודה שמגילה נכתבת באשורית בלבד, מדין "ככתבם וכלשונם". הרי"ף [ד: באלפס סוד"ה גמ'] מפרש שאף הרי"ף מודה לבעל המאור, והוא לא כתב זאת כיוון שהיונית הקדומה נשכחה, ובזמננו רק יונים יוצאים ביונית.

סיכום

הקורא מגילה הכתובה באשורית יוצא ידי חובתו אף כשאינו מבין אשורית. לועז הקורא את המגילה בלעז יוצא ידי חובתו, לדעת הרמב"ם אפילו כשמבין אשורית, ולדעת הרמב"ן רק כשאינו מבין אשורית.

לועז יוצא ידי חובתו במגילה הכתוב בלעז, למרות שהלכה כרבן שמעון בן גמליאל, שלא ניתן לכתוב ספר תורה בכל לשון אלא רק באשורית וביונית. ניתן להסביר דין זה באחת משתי דרכים:

א. יש הבדל בין קדושת ספר תורה לקדושת מגילה. קדושת ספר תורה מותנת בכתיבתו באשורית או ביונית, וקדושת מגילה אינה תלויה בכתיבתה באשורית, כיוון שיש בה דין מיוחד "ועם ועם כלשוננו".

ב. אין הבדל בין קדושת ספר תורה לקדושת מגילה אבל יש הבדל בין קריאה בתורה לבין קריאת מגילה. מצות קריאת התורה מקיימים רק בקריאה ב"ספר", ומצות קריאת מגילה מקיימים אף ב"אגרת" שאינה חפצא של כתבי הקודש.

הלכה

השו"ע [סי' תרצ סע' ח-י] פוסק, כפי שמפורש במשנה ובגמ', שקורא מגילה באשורית יוצא ידי חובתו אף כשאינו מבינה, ואם קורא בלעז יוצא ידי חובתו רק כשמבינה. השו"ע פוסק שלועז יוצא ידי חובתו רק כשאינו מבין אשורית, ויש אומרים שיוצא ידי חובתו אפילו כשמבין אשורית.

הרמ"א [סע' ט] פוסק שלועזות קוראים מגילה בלעז אפילו כשאותיותיה לועזיות. המשנה ברורה [סקל"ב] מביא שהגר"א חולק על הרמ"א ומכשיר לקרוא רק במגילה שאותיותיה אשוריות.

השו"ע [סע' יא] פוסק: "יש למחות ביד הקוראים לנשים המגילה בלשון לעז". מסביר המשנה ברורה [סקל"ז, ע"ש] שאין לקרוא לנשים בלעז כיוון שיש לחשוש לשיטות שהיודע אשורית אינו יוצא ידי חובתו, ומי שאינו יוצא ידי חובתו בקריאתו אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם.